

Arhim. Dr. Teofan Mada

**TEOLOGIE ȘI SPIRITUALITATE
ÎN GÂNDIREA ȘI VIAȚA
SFINȚILOR PĂRINȚI**

Ediția a II-a revizuită

Coordonator al colecției
CUVÂNT ȘI VIAȚĂ: Teofan Mada

Copyright © 2013, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TEOFAN MADA, arhimandrit

**Teologie și spiritualitate în gândirea și viața sfinților
părinți** / Arhim. dr. Teofan Mada. - Ed. a 2-a, rev. -

București : Pro Universitaria, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-606-5

Prefață

Adevărat nu este ceea ce fiecare dintre noi judecă prin logica noastră îngustă, de fapt Adevărul în tradiția ortodoxă nu începe cu sau de la noi. Să începem să cunoaștem de la de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți temeiurile și elementele cele mari care alcătuiesc credința ortodoxă ca mod de viață. Sfinții ortodoxiei sunt acei oameni despătimiți, luminați și uniți cu Dumnezeu-izvorul frumuseții, ei sunt umanul întreg, trup, suflet și minte. Ei devin îndumnezeiți, adică devin frumoși; frumusețea sfințeniei lui Dumnezeu, frumusețea Sfinților.

Să simțim înaintea Cuvântului lui Dumnezeu că suntem neputincioși, limitați și nu de puține ori chiar falși. Să ne apropiem de de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți pentru a găsi îndreptar duhovnicesc și teologic, criteriul adevărului, lumină și discernământ în viață. Ca icoane vii ale Evangheliei, ei ne vor călăuzi să ajungem la înțelegerea cuvântului lui Dumnezeu, a comorilor de simțire și gândire ale tradiției noastre sfinte, a tainelor credinței mântuitoare. Ei fac cunoscut etosul Evangheliei, *etosul lui Hristos*.

Operele lor scrise au mireasma cea încântătoare a Duhului Sfânt, sarea cea bună care face cuvintele nepieritoare, pecetea sfințirii și a iubirii de veșnicie. Iisus Hristos ne vorbește nouă prin Duhul, ne mângâie, ne dăruiește sănătatea mântuirii. Sfântul Grigorie Palama spune că adevărata evlavie este „faptul de a nu contesta pe purtătorii-de-Dumnezeu Părinți. Căci teologiile acestor sfinți sunt un hotar și un meterez al adevăratei cinstiri a lui Dumnezeu”. El ne spune tuturor cât de mult ne iubește Dumnezeu, ei ne arată că scurgerea vieții noastre trebuie să fie o respirație a lui Dumnezeu, un surâs copilăresc și îngeresc care bucură pe toți. Chipul nostru trebuie să strălucească a bunătate. Să cunoaștem prin har și să luminăm păciuitor lumea pe care o iubim. Să trăim adevărul ca o comuniune a iubirii. Să ne alăturăm inimii poetice sfinte a lui Nicodim Aghioritul și să spunem: „Doamne, nu ne lăsa singuri în gândurile noastre pe noi cei aflați în căutarea căii vieții și cunoștinței locului unde ești Tu. Toți suntem plâsmuiți după chipul Tău, chiar dacă ne depărtăm de Tine. Toți suntem frați ai Fiului Tău întrupat, chiar dacă nu credem în

El". Ca să Te cunoaștem, Doamne, toți venim la Tine. Pe toți ne tragi pârintește la Tine. Toți Te dorim numai pe Tine, chiar dacă de puține ori Îți suntem nerecunoscători. Oh! Dacă am avea atâta ardoare pentru a merge la Taine, câtă tandrețe există în adâncimile Tale paterne! Mila Ta este un foc arzând, parafrazând cuvintele lui Ioan Gură de Aur. Este cumplit de tragic ceea ce se întâmplă în lume. Oamenii preferă plăceri mici și onoruri de o zi decât slava veșnică. Oare ce ne face atât de temători și absurzi? Să negăm o veșnicie bogată pentru o efemeritate săracă? Să fim lași și să ignorăm vocația noastră dumnezeiască? Doamne, fă ca astăzi, ca întotdeauna, cei ce cred în Tine să întrupeze nemincinos Adevărul Tău cel unic și mântuitor ca să se descopere în lume că i-ai iubit pe oameni ca și pe Fiul Tău Cel Unul-Născut. Și pe El L-ai trimis Mântuitor lumii. Atunci tot pământul va fi plin de cunoștința Domnului și vom conștientiza că noi toți aparținem de Biserica Slavei Luminii celei dumnezeiești necreate și neînserate care mântuiește toată suflarea. Etosul Bisericii ne împărtășește adevărul despre Dumnezeuul iubirii, despre jertfa Mielului, despre Cântarea Cântărilor, despre revelația Logosului, despre adierea Sfântului Duh, despre imnul iubirii lui Pavel, despre frumusețe și veșnicie în operele Sfinților Părinți. Iar inimile noastre să tresalte, cuvintele noastre să mărturisească cu bucurie și să înalțe imne de recunoștință născătoarei de dumnezei după har Biserica pentru că numai în ea și prin sfinții ei suntem povățuiți la adevărul despre noi și despre viața veșnică, la cunoștința împărtășirii de iubirea lui Hristos, ce ne introduce în Paradis încă de acum. Lumina lui Hristos luminează tuturor, prin Sfinți!

Autorul

BIBLICA

Cum au privit Scriptura de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți?

a. Scriptura, cartea despre Mesia și nu despre un Dumnezeu de la început

Nu suntem primii care citindu-l pe Milton, poetul englez al secolului al XVII-lea, în marele lui poem *Paradisul pierdut*¹, dar și în a doua lui lucrare *Paradisul regăsit*, am înțeles clar că Milton vede Biblia ca pe ceva sfânt, adică o carte religioasă pur și simplu.

Vrednic de amintit este faptul că Milton, ca teolog protestant și desigur calvinist, acordă interes aparte paginilor Vechi Testamentare. Dar și când își lărgeste aria sa de preocupare asupra întregii cărți Scripturistice, nu o vede așa cum au văzut-o și au interpretat-o de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți. El vede paginile și textele scrise în special ca slavă a lui Dumnezeu, slăvirea și măreția atotputerniciei Lui. Astfel nu e de mirare că el stăruie mai ales asupra creației, a creaturilor, cu alte cuvinte el rămâne la actul creației și la creaturi. Pentru Milton Dumnezeu e prin excelență Creator. De aceea și pe Fiul lui Dumnezeu Îl vede ca pe creatura cea mai mare și cea mai desăvârșită a lui Dumnezeu. Ca pe Cel ce vădește din interiorul Lui desăvârșirea slavei și a puterii creatoare a lui Dumnezeu Creatorul, puterea și atotputernicia lui Dumnezeu.

Scriptura întreagă, precum o văd de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți, e întoarsă spre slava lui Mesia Cel ce vine, înspre Hristos cel eshatologic. Și prin urmare e cartea despre Mesia și nu despre Dumnezeu de la început. Fiindcă e direcționată spre eshatologie. În timp ce, dacă rămânem numai la descrierea creației slavei lui Dumnezeu în creaturi, aceasta este mai degrabă întoarcere spre trecut. E vorba despre o stagnare veșnică, despre trecut, despre acela ce deja este sau a fost și nu despre cel ce va veni, „Veacul Veșnic”,

¹ Milton interpretează de fapt toată Sfânta Scriptură descriind în poem starea paradisiacă, destinul omului cum a pierdut Paradisul.

Eshatonul, Împărăția Slavei lui Dumnezeu. De aceea această viziune statică nu e cuprinzătoare asupra felului de a înțelege Scriptura. E unilateral să vedem Scriptura astfel, ca pe o carte care mărturisește doar despre Dumnezeu, creația Lui, slava Lui și în general despre ființele deja create și evenimentele biblice. Încă o dată, aceasta ar fi o abordare statică a Bibliei.

Abordarea patristică a Bibliei e antitetică cu teoria calvinistă și unilaterală pe care am văzut-o înainte. Vechiul Testament este înțeles și interpretat cu referire la Iisus Hristos, considerat originea și împlinirea lui. El este începutul pentru că El este Cuvântul veșnic al lui Dumnezeu ce are funcția de agent al creației și, totodată, de referent și conținut al profețiilor. Deși despre Slava lui Hristos se vorbește în repetate rânduri în Noul Testament, atât Apostolul Petru² cât și Apostolul Pavel³ au opinia comună că dacă auzirea era fericirea în epoca Vechiului Testament, iar vederea în epoca Noului Testament, timpul Bisericii e doar un timp al așteptării și credinței; acum, când în Sfânta Scriptură Cuvântul transmite Chipul, vederea e o percepție profetică în slujirea Cuvântului Revelației care vrea să fie făcut, să devină el față, iar nu să fie văzut El Însuși, vedere rezervată desigur pentru lumea de dincolo.

Concepția patristică se identifică cu cea a Sfinților Apostoli Pavel și Ioan, exprimată prin întoarcerea, așteptarea și direcționarea spre viitor, către Mesia. De aceea de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți au văzut în cuvintele, dar și în evenimentele Bibliei mai cu seamă semnul prevestitor, pedagogia poporului lui Dumnezeu înspre apariția lui Mesia și a „Veacului Veșnic”. Hristos nu numai că ne-a răscumplat, ci și „nenumărate și mari” lucruri a adus. În Hristos nu avem o simplă întoarcere la Adam, ci o depășire⁴ și o transcendere a Paradisului pierdut. Noi avem și am primit, în Noul Adam, hristificarea (χριστοποίηση) naturii noastre⁵. Este caracteristic, așa cum Florovsky a subliniat, că anumiți Părinți au văzut deja în

² 2 Petr. 1, 16–18.

³ Fap. 9, 3–6 par; Filip. 3, 21; II Cor. 4, 11. 17; 3, 18 etc.

⁴ *La Geneză*, Cuvântul 7, 3, PG 54, 612. *La Romani*, Omilia 10, 2, PG 60, 476. *Vezi Rom. 5, 15-16, 20.*

⁵ *La Evrei*, Omilia 6, 4, PG 63, 59. *La Geneză*, Cuvântul 5, 3, PG 54, 602. Cuvântul 46, 5, PG 54, 427.

cuvintele Scripturii prevestirea Întrupării Logosului.⁶ Aceasta desigur Florovsky o ia de la Sfântul Maxim Mărturisitorul care, într-un oarecare fel, vorbește despre Întruparea dinaintea a lui Hristos, deja din Creația lumii, pe care o descrie Biblia. Oricum, acesta este criteriul principal prin care de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți explică Scriptura drept Cuvântul dătător de viață al lui Dumnezeu.⁷ Hristos este împlinirea Scripturii care în întregime se referă la El și la lucrarea Sa mântuitoare. Cuvântul lui Dumnezeu oferă sensul adevărat pentru sensurile simbolice și tainice ale Legii și ale Profetilor. Astfel, Cuvântul Întrupat este Însuși „principiul hermeneutic” pentru că El descoperă sensul adevărat al cuvintelor Scripturii inspirate. Văzute în această perspectivă, putem spune că Vechiul și Noul Testament sunt cărți inspirate ale Bisericii ce formează legea adevărului. Adevărat nu este ceea ce judecăm ca atare prin logica noastră îngustă, mioapă, și nu de acolo vom începe Adevărul. Să începem de la Sfinții noștri Părinți, „elementele cele mari care alcătuiesc credința ca pe o zidire”. Să simțim că suntem neputincioși, limitați și nu de puține ori chiar și falși. Iar ei, sfinții, sunt adevăr, lumină, canon și îndreptare. Ei ne vor călăuzi să ajungem la înțelegerea cuvântului lui Dumnezeu; numai noi înșine, cu judecata noastră, nu e cu puțință să izbândim înțelegerea adevărată, mântuitoare a tainelor credinței. Supraviețuiesc în vecii vecilor numai acele opere scrise care au mireasma cea încântătoare a Duhului Sfânt, sarea cea bună care face cuvintele nepieritoare. Supraviețuiesc uitării cei care intră pe calea apofatică cea îngustă și anevoioasă a nepătimirii și au ajuns la răsăritul libertății lui Hristos, a fiilor lui Dumnezeu. Ceilalți, cei mulți, cei care umblă numai prin

⁶ *Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις*, Θεσσαλονίκη, 1976.

⁷ Interpretarea nu a avut niciodată un scop în sine, ci ea a slujit misiunea Bisericii de a vesti Cuvântul salvator, mântuitor al Evangheliei. De aceea abordarea lor era una omiletică, keryigmatică și nu una științifică, scopul primordial nefiind analiza literiei, ci predicarea, proclamarea mesajului mântuitor al Evangheliei. Părinții nu au fost preocupați de concluzii exegetice în relație cu un anumit text sau fragment, ci au împărtășit acea teoria-viziune (inspirată și dată de sus) ce sesizează prezența și lucrarea mântuitoare a providenței lui Dumnezeu în fiecare aspect din istoria lui Israel și în fiecare element al vieții Bisericii. Interpretarea Părinților avea drept scop primirea Cuvântului lui Dumnezeu pentru mântuirea lor.

sinele lor pe calea catafatică, primesc și ei cu recunoștință „dinarul” lor de la Domnul viei pentru „greutatea și zăduful arșiței zilei” pe care le-au suportat și merg în „sălașul” lor cu multa milă și milostivire a lui Dumnezeu, dar cuvintele lor nu sunt veșnice, sunt uitate. Nimic mai mult.

Sfântul Grigorie Palama spune că adevărata evlavie este „faptul de a nu contesta pe purtătorii-de-Dumnezeu Părinți. Căci teologiile acestor sfinți sunt un hotar și un meterez al adevăratei cinstiri a lui Dumnezeu... și dacă cineva trece numai pe lângă unul dintre ele, de acolo va curge răul gândirii celei rău-voitoare a ereticilor”.⁸ Dacă ne apropiem de Părinți cu premise și criterii spirituale străine de Tradiția ortodoxă, vom ajunge la concluzii deopotrivă de eronate, inacceptabile. Este lucru cunoscut că bogăția teologică și duhovnicească a Părinților n-a fost niciodată apreciată de mișcările reformatoare pietiste, de cei care mărturisesc alte „dogme”, care nu de puține ori au dezlănțuit critici blasfemiatoare împotriva de-Dumnezeu-purtătorilor teologiei Tradiției Ortodoxe.

Scrierile Sfinților Părinți au abordat relația dintre Scriptură și Tradiție în mod holistic, scrierile lor fiind modelate de o perspectivă exegetică aparte, numită *theoria*.⁹ Ea se referă la o viziune inspirată a Adevărului lui Dumnezeu, revelat în persoana lui Iisus Hristos și în mărturia scripturistică asupra Lui. Prin această viziune inspirată, purtătorii-de-Dumnezeu Părinți au reușit să înțeleagă nuanțele profunde ale sensului din scrierile sfinte și să descopere înțelesuri, nuanțe ce scapă unei abordări unilaterale exclusiv raționaliste, „științifice”. Citind și interpretând scrierile sfinte ale Scripturii prin prisma acestei viziuni inspirate, scopul era să păstreze cercul hermeneutic: conformitatea cu canonul sfânt determina tradiția adevărată. Tot acest demers era posibil și necesar prin prezența inspiratoare a Sfântului Duh, Duhul Adevărului, ce călăuzește Biserica și pe autorii inspirați de sus în păstrarea și transmiterea

⁸ Sfântul Grigorie Palama, *Syngrammata* II, p. 483.

⁹ Despre *theoria* la Părinți, vezi J. Breck, *The Power of the Word*, St. Vladimir's Seminary Press, 1986, cap. 2-3; B. Margerie, *An Introduction to the History of Exegesis*, vol. 1, *The Greek Fathers*, Petersham, St. Bede's Publications, 1993, p. 165-186. Hughes Oliphant Old, *The Reading and Preaching of the Scriptures*, vol. 2, *The Patristic Age*, Eerdmans Publishing, Michigan-Cambridge, 1998.

elementelor Tradiției și în alcătuirea lucrărilor canonice, al căror conținut îl modelează și desăvârșește Tradiția.

b. Scriptura, carte hristologică și eshatologică, carte eclezialogică

Sfânta Scriptură nu există *sui generis*, ea a luat naștere și și-a dobândit forma de astăzi în comunitatea de credință a Bisericii. Ea este pentru de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți cartea prin excelență hristologică și eshatologică, ceea ce înseamnă că e o carte eclezialogică; nu „lumească” cu sensul de cosmologică, scriere care vorbește mai întâi de toate despre lume, despre creație și istoria ei. Dar ea nu este nici teologică cu sensul de teologie generală, informativă; adică în sensul de cuvânt despre Dumnezeu în general, despre Dumnezeu Creator, despre slava, atotputernicia și făpturile lui Dumnezeu. De altfel, dacă o vedem numai precum au văzut-o Protestanții, atunci Sfânta Scriptură rămâne un text religios ce nu se diferențiază radical de alte texte religioase ale altor religii, precum Bagavat Gita, precum alte texte iudaice religioase, precum cărțile egiptene despre morți, epopeea lui Ghilgameș ș.a. Spunem acestea mai cu seamă astăzi, când tinerii din întreaga lume – în călătoria lor sterilă în ținutul lipsit de apă și pustiu al civilizației contemporane – nesatisfăcuți de științifismul arid și preparatele ieftine ale pietismului lipsit de substanță, caută zadarnic echilibrul lor psihosomatic în magia înșelătoare și șarlatană a gurușilor din Orientul Îndepărtat ce devine apropiat.

Cam în acest fel vede Biblia *Paradisul Pierdut* al lui Milton. Dar nu e singurul, mulți și din alte spații creștine, chiar și de pe la noi, văd Sfânta Scriptura ca pe o carte ce vorbește despre *dôça* lui Dumnezeu, despre ceruri, în principal despre cosmologie. Desigur mulți dintre aceștia se îndreaptă și spre Hristos cel eshatologic, înspre arătarea parusiacă a lui Hristos, Cel Întrupat și Înviat, Cel ce judecă lumea și dă sens întregii istorii omenești anterioare și întregii drame a Iconomieii mântuirii. De aceea paradisul acestora se găsește undeva în trecut, înspre o nostalgie a unui paradis pierdut. Nu au nicio idee că Paradisul cel nou este Biserica, că Paradisul este în viitor, așa cum ne-au încântat pe noi cuvintele poetului de-Dumnezeu-inspirat Efreem Sirul în *Imne despre Paradis*. Soluția sa – Paradisul ca realitate complexă în același timp materială dar și spirituală, fizică și mistică,

protologică și eshatologică – este tipică pentru tradiția răsăriteană. Specific răsăriteană este și viziunea pozitivă și optimistă despre Dumnezeu și om ce decurge din imaginea sa despre Paradis.¹⁰ Trebuie subliniat că înțelegerea simbolică efremiană a Paradisului trebuie văzută și în perspectiva mai largă a istoriei arhetipului paradisiac, a interpretărilor lui succesive și a dimensiunilor jucate de acesta în spectrul cultural european. O strălucită concretizare a acestui demers o constituie „o istorie culturală a Paradisului” a lui Jean Delumeau¹¹, ca primă parte a unei trilogii dedicate „visurilor de fericire ale omului occidental”. El își plasează investigațiile într-un amplu orizont interdisciplinar, atent în primul rând la semnificațiile și consecințele antropologice decisive ale înțelegerii motivului „Paradisului” în civilizația europeană.

Imnele efremiene evidențiază cu claritate originalitatea gândirii spirituale care le animă. Sfântul Efrem depășește printr-o abordare simbolică impasurile insurmontabile în care au eșuat atât alegorismul spiritualist, cât și naturalismul istorist¹². După Sfântul Efrem, în creștinismul medieval occidental Paradisul avea să sufere o serie întregă de metamorfoze semnificative. Ele vor duce în cele din urmă la înlocuirea Paradisului – loc intermediar între pământ și cer, loc de sălășluire efemeră, luminat, cu verdeață și răcoare, în care sufletele dreptilor așteaptă învierea eshatologică – cu purgatoriul¹³, loc de

¹⁰ Pe de o parte, *Imnele despre Paradis* exprimă cel mai elocvent uimitoarea sinteză a elementelor simbolice cele mai specifice creștinismului semitico-aramaic: „Sfântul Efrem asimilează și reinterpretează aici într-un sens perfect ortodox motive biblice, dar și reprezentări mitice arhaice mesopotamiene, iudaice și iudeo-creștine. Semnificațiile teologice ale acestei exegeze simbolice fiind precis analizate în „explicația” și „interpretarea” ce prefațează textul propriu-zis al *Imnelor*, semnalez aici în primul rând conexiunile decisive dintre cosmologie-antropologie-eceleziologie-eschatologie, precum și realismul încarnat, tipic semitic, al viziunii paradisiace efremiene, departe de spiritualismul exegezilor alegorice similare din patristica elină.”: Diac. Ioan I. Ică jr., *Studii de Spiritualitate ortodoxă*, Ed. Deisis, 2002, p. 15.

¹¹ J. Delumeau, *Une Histoire du Paradis. Le Jardin des delices*, Paris, 1992; trad. rom. H. Pepine: J. Delumeau, *Grădina desfătărilor. O istorie a Paradisului*, Ed. Humanitas, București, 1997.

¹² *Ibid.*, p. 38.

¹³ Cf. J. Goff, *La Naissance du Purgatoire*, Paris, 1981; trad. rom. M. Carпов, *Nașterea Purgatoriului*, 2 vol., Ed. Meridiane, București, 1995.